

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY SUDI PLENUMINING QARORI

35 -sonli

2020 yil « 19 » dekabr

Toshkent shahri

Судлар томонидан фуқаролик ишлари бўйича далиллар ва исботлашга оид қонун нормаларини қўллаш амалиёти тўғрисида

Янги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси (бундан буён матнда ФПК деб юритилади) амалга киритилиши муносабати билан, шунингдек фуқаролик ишлари бўйича далилларга оид қонун нормалари судлар томонидан тўғри ва бир хилда қўлланилишини таъминлаш мақсадида, “Судлар тўғрисида”ги Қонуннинг 17-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. Судларга тушунтирилсинки, ФПК 71-моддасига кўра, фуқаролик иши бўйича далиллар деганда, тарафлар ўз талаблари ва эътирозларини асослаётган ҳолатлар, шунингдек ишнинг тўғри ҳал қилиниши учун аҳамиятга эга бўлган бошқа ҳар қандай ҳолатлар мавжудлиги ёки мавжуд эмаслигини суд қонунда белгиланган тартибда аниқлаши учун асос бўладиган ҳар қандай фактик маълумотлар тушунилади. Бу маълумотлар қуйидагилардан олиниши мумкин:

тарафлар ва учинчи шахслар тушунтиришларидан;
гувоҳлар кўрсатувларидан;
ёзма ва ашёвий далиллардан;
аудио- ва видеоёзувлардан;
экспертлар хулосаларидан;
мутахассислар маслаҳатлари (тушунтиришлари)дан.

2. Тарафлар ва учинчи шахслар тушунтиришлари деганда, ушбу шахслар ва уларнинг вакиллари томонидан иш учун аҳамиятга эга ҳолатлар ҳақидаги маълумотларни судга билдиришлари тушунилиши лозим.

Тарафлар, учинчи шахслар ва улар вакилларининг тушунтиришлари оғзаки тарзда ҳам, ёзма кўринишда ҳам берилиши, шунингдек ФПК 209-моддасида белгиланган тартибда видеоконференцалоқа тизимидан фойдаланиш йўли билан олиниши мумкин.

3. Гувоҳларни сўроқ қилиш суд томонидан ФПК 229-231-моддаларида белгиланган тартибда амалга оширилади. Гувоҳларнинг далилларни

таъминлаш ёки суд топшириғи тартибида олинган кўрсатувлари суд мажлисида ўқиб эшиттирилади.

Тарафлар, ишда иштирок этувчи бошқа шахслар илтимосига ёки суднинг ташаббусига кўра, ишни кўраётган суд жойлашган жойдан бошқа ерда яшовчи гувоҳлар суд топшириғи тартибида ёки видеоконференцалоқа воситаларидан фойдаланиш орқали сўроқ қилинишлари мумкин.

Шуни назарда тутиш лозимки, фуқаролик иши бўйича вакил ёки жиноят иши бўйича ҳимоячи сифатида қатнашган шахс вакил ёки ҳимоячи вазифасини бажарганлиги муносабати билан унга маълум бўлган ҳолатлар тўғрисида, шунингдек жисмоний ва руҳий нуқсонлари сабабли фактларни тўғри идрок қилишга ёки улар тўғрисида тўғри кўрсатувлар беришга лаёқатсиз шахс гувоҳ бўла олмайди.

Шу билан бирга ишда иштирок этувчи шахсларга нисбатан қариндошлиги, хизмат бўйича ёки бошқа қарамлиги ёхуд шахсий адовати борлиги шахснинг ишда гувоҳ сифатида қатнашишига тўсқинлик қилмайди. Мазкур ҳолатлар суд томонидан гувоҳ кўрсатувларини баҳолашда эътиборга олинishi лозим.

4. Судларга тушинтирилсинки, ФПК 84-моддасига мувофиқ, иш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган рақамли, график ёзув шаклида бажарилган, шу жумладан факс, электрон ёки бошқа алоқа воситасида ёхуд ҳужжатнинг ҳақиқийлигини аниқлаш имконини берадиган ўзга усулда олинган ҳужжатлар ва материаллар ёзма далиллар ҳисобланади.

Бир қатор ҳужжатлар (ФХДЁ органлари томонидан бериладиган гувоҳномалар, нотариал ҳужжатлар, векселлар) ҳуқуқий шакли тартибга солинган ва улар учун муайян ҳимоя даражасига эга бўлган махсус бланкалар, махсус реквизитлар (муҳр, штамп) ва шаклига нисбатан бошқа талаблар назарда тутилган бўлиб, улар мазкур талабларга мувофиқ бўлмаганда, шунингдек улар имзоланмаган ёки ваколат берилмаган шахс томонидан имзоланган ҳолларда, улар суд томонидан ёзма далиллар сифатида қабул қилиниши мумкин эмас.

5. ФПК 87-моддасига кўра, ёзма далиллар судга, қоида тариқасида, асл нусхада ёки тегишли тарзда тасдиқланган кўчирма нусхада тақдим этилади. Агар ҳужжатнинг кўчирма нусхаси тақдим этилган бўлса, суд зарур ҳолларда, унинг аслини талаб қилиб олишга ҳақли. Агар кўриб чиқиладиган ишга ҳужжатнинг фақат бир қисми тааллуқли бўлса, унинг тасдиқланган кўчирма нусхаси тақдим этилиши мумкин. Ишга ҳужжатнинг аслини кўшиб қўйиш имкони бўлмаган ҳолларда, судья ҳужжатнинг кўчирма нусхаси устига унинг аслига мослиги тўғрисида белги қўяди.

Имзосиз хатларда келтирилган, шунингдек келиб чиқиши номаълум бўлган ёки қонун бузилган ҳолда олинган маълумотлар далил бўла олмайди (ФПК 71-моддасининг иккинчи қисми).

ФПК 80-моддасининг саккизинчи қисмига кўра, фақат ҳужжатнинг ёки бошқа ёзма далилнинг кўчирма нусхаси билан тасдиқланган ҳолатлар, башарти тарафлар томонидан тақдим этилган ҳужжатнинг кўчирма нусхалари

ўзаро бир хил бўлмаса ва ҳужжатнинг асл мазмунини бошқа далиллар ёрдамида аниқлашнинг иложи бўлмаса, исботланган деб ҳисобланмайди.

6. Судларга тушунтирилсинки, ишда иштирок этувчи шахслар томонидан тақдим этилган чет давлатда олинган ҳужжатлар, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда легализация қилинган ҳоллардагина суд томонидан ёзма далил деб тан олиниши мумкин ва уларга умумий асосларда баҳо берилади.

7. Ашёвий далиллар деганда, ишни мазмунан ҳал қилиш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатларни аниқлаш воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин бўлган предметлар тушунилади. Ашёвий далиллар суд томонидан кўздан кечирилади ва ишда иштирок этувчи шахсларга, зарур ҳолларда эса, экспертлар, мутахассислар ва гувоҳларга тақдим этилади.

8. ФПК 239-моддасига мувофиқ, ёзма ва ашёвий далилларни судга тақдим этиш имконияти бўлмаганда, улар турган жойида кўздан кечирилиши ва текширилиши лозим. Ёзма ва ашёвий далилларни кўздан кечириш натижалари суд мажлиси баённомасига киритилади ва унга кўздан кечириш пайтида тузилган режалар, чизмалар, суратлар, ҳисоб-китоблар, фотосуратлар, шунингдек эксперт хулосаси ва мутахассис маслаҳати илова қилинади.

9. Фуқаролик иши бўйича исботлаш предмети ишни тўғри ҳал қилиш учун суд томонидан аниқланиши лозим бўлган ҳолатлар доирасидан иборат. Бунда шуни назарда тутиш лозимки, қонунда иш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар доирасини аниқлаш, уларни муҳокамага қўйиш, ҳатто тарафлар бу ҳолатларни келтирмаган бўлса ҳам, судга юклатилган (ФПК 72-моддасининг иккинчи қисми).

10. Процессуал қонун талабларига мувофиқ, далилларни тақдим этиш ва исботлаш мажбурияти тарафларга юклатилган. Шу билан бирга судлар назарда тутишлари лозимки, қонунда далилларни тақдим этиш мажбуриятини тақсимлашга оид умумий қоидалардан ташқари, айрим тоифадаги ишлар учун махсус қоидалар ҳам белгиланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 111-моддасига мувофиқ, меҳнат шартномасини бекор қилиш ёки ходимни бошқа ишга ўтказишнинг асослилигини исботлаш масъулияти иш берувчига юклатилади, зарар етказишда айби йўқлигини тасдиқловчи далилларни тақдим этиш мажбурияти эса, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 985-моддасига мувофиқ жавобгарга юклатилади.

11. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, иш учун аҳамиятга эга бўлган, лекин суд томонидан ҳаммага маълум деб топилган ҳолатлар ФПК 75-моддасининг биринчи қисмига кўра, исботлашни талаб этмайди. Ҳаммага маълум ҳолат деганда, жумладан, ҳам тарафларга ва ҳам ишда иштирок этувчи бошқа шахсларга аниқ маълум бўлган факт тушунилиши лозим.

ФПК 75-моддасининг иккинчи ва учинчи қисмларига мувофиқ, фуқаролик, иқтисодий ёки маъмурий иш бўйича суднинг қонуний кучга кирган қарори билан аниқланган фактлар айнан шу шахслар иштирок этаётган

бошқа фуқаролик ишлари муҳокамаси вақтида янгидан исбот қилинмайди ва низолашилиши мумкин эмас.

Жиноят иши бўйича қонуний кучга кирган суд ҳукми устидан ҳукм чиқарилган шахс ҳаракатларининг фуқаролик-ҳуқуқий оқибатларига оид ишни кўриб чиқаётган суд учун фақат шу ҳаракатлар содир этилган-этилмаганлиги ва улар мазкур шахс томонидан содир этилганлиги-этилмаганлиги масалалари бўйича мажбурийдир. Ҳал қилув қарорида, ҳукмга ҳавола қилинишидан ташқари, тарафлар томонидан тақдим этилган ва суд томонидан тўпланган ҳамда даъво мазмуни бўйича хулосага келишда суд асосланган далиллар кўрсатилиши лозим. Етказилган зарар миқдорига доир ҳолатлар умумий асосларда исботланиши лозим.

Нотариус томонидан нотариал ҳаракат амалга оширилган пайтда тасдиқланган ҳолатлар ҳам, агар нотариал тартибда тасдиқланган ҳужжатнинг ҳақиқийлиги ФПК 235 ва 236-моддаларида белгиланган тартибда рад этилмаган ёки нотариал ҳаракатни амалга ошириш тартиби жиддий тарзда бузилганлиги аниқланмаган бўлса, исботлашни талаб этмайди (ФПК 75-моддасининг бешинчи қисми).

12. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, бир тараф томонидан бошқа тараф ўз талаб ёки эътирозларини асослаётган фактларнинг тан олинishi, фактлари тан олинган тарафни бу фактларни исботлаш мажбуриятидан озод қилади. Шу билан бирга, агар бундай фактларга нисбатан судда шубҳа пайдо бўлса, улар умумий асосларда исботланиши лозим (ФПК 81-моддаси).

13. Процессуал қонун талабларига мувофиқ, фуқаролик ишлари бўйича исботлаш далиллар алоқадорлиги ва мақбуллиги қоидаларига қатъий риоя қилган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Далиллар мақбуллиги қоидаси (ФПК 74-моддаси) қонун бўйича муайян исботлаш воситалари билан тасдиқланиши шарт бўлган иш ҳолатлари бошқа ҳеч қандай исботлаш воситалари билан тасдиқланиши мумкин эмаслигини англатади (масалан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 109-моддасида белгиланган битимнинг оддий ёзма шаклига риоя қилмаслик, низо келиб чиққанда тарафларни битим тузилганлиги ва унинг шартларини тасдиқлаш мақсадида гувоҳлар кўрсатувига таяниш ҳуқуқидан маҳрум қилади).

Далиллар алоқадорлиги қоидаси (ФПК 73-моддаси) суд томонидан, фақат низо предметига алоқадор ҳолатларни тасдиқловчи далиллар кўришга қабул қилиниши мумкинлигини англатади. Шунга кўра, судлар барча ҳолларда, айнан қайси ҳолатлар иш бўйича аҳамиятга эга эканлигини ва гувоҳлар кўрсатувлари, ёзма ёки ашёвий далиллар билан тасдиқланиши мумкинлигини аниқлаб олишлари лозим.

14. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, далилларни тақдим этиш тарафларга юклатилганлиги туфайли, далилларни тақдим этиш улар учун қийинчилик туғдирган ҳолларда, суд уларнинг илтимосига кўра, далиллар тўплашда кўмаклашиши лозим.

15. Бирор-бир сабабга кўра, далилларни ишни кўраётган судга бевосита тақдим этиш имкони бўлмаса (масалан, далиллар бошқа аҳоли пункти худудида бўлса), суд бошқа судга уларни талаб қилиб олиш ва текшириш бўйича процессуал ҳаракатлар ўтказиш тўғрисида суд топшириғи юборади.

16. Зарур далилларни кейинчалик тақдим этиш мумкин бўлмай қолади ёки қийинлашади, деб ҳисоблашга асоси бўлган шахс илтимосига кўра, суд бундай далилларни таъминлаш бўйича қонунда кўзда тутилган чоралар кўриши лозим. Бундай чоралар иш кўзғатилгунга қадар ҳам, кўзғатилганидан сўнг ҳам ва, нафақат ишни кўраётган суд томонидан, балки далилларни таъминлаш бўйича суд топшириғи юборилган суд томонидан ҳам кўрилиши мумкин.

17. Ишда иштирок этувчи шахслар томонидан судга тақдим этилган, иш учун аҳамиятга эга бўлган маълумотларни ўзида сақлаган аудио-ёки видеоёзувлар, электрон почта ёки бошқа ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда амалга оширилган ёзишмалар суд томонидан бошқа далиллар мажмуида баҳоланиши лозим. Аудио-ёки видеоёзувни тақдим этган ёки уни талаб қилиб олиш тўғрисида илтимоснома берган шахс, ёзув қачон, ким томонидан ва қандай шароитларда (ҳолатларда) амалга оширилганлигини кўрсатиши шарт, мазкур ёзувни амалга оширган шахс эса, зарурат вужудга келганда, суд мажлисида сўроқ қилиниши мумкин.

Кузатув камералари видеоёзувлари, бундай ёзувлар амалдаги қонун ҳужжатларини бузмаган ҳолда амалга оширилгандагина, мақбул далиллар ҳисобланади.

Ишда иштирок этувчи шахслар томонидан ҳужжатнинг ёки тақдим этилган аудио-видеоёзувнинг қалбаки эканлиги тўғрисида арз қилинган тақдирда, суд мазкур аризани текшириш учун тегишли экспертиза тайинлаши ёки бошқа далиллар талаб қилиши мумкин.

18. Судларга тушунтирилсинки, эксперт хулосасидан, агар у ФПК талабларига қатъий мувофиқ ҳолда тайинланган ва ўтказилган суд экспертизаси натижаси бўйича тузилган бўлса, мустақил исботлаш воситаси тури сифатида фойдаланилиши мумкин. Процессуал қонун талабларига риоя қилинмаган ҳолда олинган ҳар қандай бошқа хулосалар исботлаш воситаси сифатида фойдаланилиши мумкин эмас.

Тараф тадқиқот предметини (зарур материаллар ва ҳужжатларни) экспертга беришдан ёки экспертиза ўтказилишида шахсан иштирок этишдан узрли сабабларсиз бош тортганда, суд қайси тараф узрли сабабларсиз экспертизадан бош тортганлиги, шунингдек унинг учун ўтказилмай қолган экспертиза қандай аҳамиятга эга эканлигидан келиб чиқиб, аниқланиши учун экспертиза тайинланган факт аниқланган ёки рад этилган деб топишга ҳақли.

19. Қонун бўйича далилларни текшириш деганда, далилни бошқа далиллар ёрдамида текшириш, шунингдек, агар тақдим этилган далилларда қарама-қаршиликлар бўлса, уларни аниқлаш ва бартараф этиш тушунилади. Суд иш бўйича қарор қабул қилишда суд муҳокамаси даврида текширилмаган далилларга ҳавола қилишга ҳақли эмас.

Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, қонунда шахсий ёзишмалар, телеграф ва бошқа хабарларни очик суд мажлисида эшиттириш йўли билан текширишга, фақат шу ёзишма, телеграф ва бошқа хабарларни ўзаро ёзишган шахслар розилиги билан йўл қўйилиши мумкинлигини назарда тутувчи махсус қоидалар белгиланган.

20. ФПК 80-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, суд иш учун аҳамиятга эга бўлган барча ҳолатларни суд мажлисида ҳар тарафлама, тўлиқ ва холис кўриб чиққандан сўнг, далилларга ўз ички ишончига асосланиб баҳо беради.

21. Ҳар бир далил алоқадорлик, мақбуллик ва ишонччилик нуқтаи назаридан, далиллар мажмуи эса – етарлилик нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим. Далилларга баҳо бериш мантиқий, ҳақиқий ҳолатга мувофиқ бўлиши, баҳо бериш натижалари эса, суд ҳужжатида акс эттирилиши лозим. Агар суд ҳужжат қалбаки деган хулосага келса, уни далиллар каторидан чиқаради.

Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, ФПК 80-моддасининг тўртинчи қисмига мувофиқ, ҳеч бир далил суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмас. Далил, агар у ишнинг ҳақиқий ҳолатларига мувофиқ бўлса, суд томонидан қабул қилинади, ёки, агар уларга мувофиқ бўлмаса, рад қилинади. Бирор-бир далилни унинг ишончсизлиги сабабли рад этганда, суд шу масала бўйича ўз нуқтаи назарини асослаши шарт.

Эксперт (экспертлар комиссияси) хулосаси ҳам суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмас ва иш бўйича бошқа далиллар мажмуида баҳоланиши лозим. Эксперт (экспертлар комиссияси) хулосаси билан келишмаса, суд ўзининг келишмаслиги сабабларини суд ҳужжатида асослаши шарт.

22. Муқаддам қабул қилинган суд ҳужжати бекор қилинганидан сўнг ишни қайтадан кўришда, агар янги суд мажлисида гувоҳнинг иштирок этиши имкони бўлмаса (бетоблиги оқибатида, узок хизмат сафари ва бошқалар) суд илгариги суд мажлисида сўроқ қилинган гувоҳнинг кўрсатувларини, шунингдек олдинги суд мажлисларида даъвони таъминлаш (ФПК 78-моддаси) ва суд топшириғи (ФПК 103, 104-моддалари) тартибида олинган ёзма далилларни ўқиб эшиттиришга ва бошқа далиллар мажмуида баҳолашга ҳақлидир. Бунда шуни назарда тутиш лозимки, мазкур қоида тарафлар ва ишда иштирок этувчи шахслар тушунтиришларига нисбатан қўлланилмайди.

23. Мазкур қарор қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 2 октябрдаги “Фуқаролик ишларини кўришда судлар томонидан далилларга оид қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 11-сонли қарори ўз кучини йўқотган деб ҳисоблансин.

Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раиси

Пленум котиби,
Олий суд судьяси

К.Камилов

И.Алимов